

OSMANLI ARAŖTIRMALARI
X

Nezir Heyeti — Editorial Board
HALİL İNALCIK — NEJAT GÖYÜNÇ
HEATH W. LOWRY — İSMAIL ERÜNSAL

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
X

İstanbul-1990

örneklerle süslenmiş imza ve tasdik formülleriyle ilgili incelemesi (177-200), Suraiya Faroqhi'nin 16. ve 17. yüzyıla ait kadı sicillerindeki belgelerde ev satışlarıyla ilgili kayıtları konu alan araştırması⁶ (201-210) kitabı da zenginleştirmektedir. Kitaba konulmuş belgelerin sayısı oldukça kabarıktır ve diplomatiğin özellikle Osmanlı diplomatiğinin ilgi çekici örnekleri olarak görülmektedir. Bu belgeler, Osmanlı diplomatiğine yönelik ders ve seminerler için hazır bir malzeme de oluşturmaktadır. Ancak ne yazık ki çoğu belge oldukça okunaksız çıkmıştır, bunu bir talihsizlik olarak kabul etmek gerekir.

Mithat Sertoğlu, Ömer Faruk Akün ve İlber Ortaylı'nın değerlendirmelerine katılarak şunu söyleyebiliriz : Ne Osmanlı Arşivi'ndeki malzeme, ne de Osmanlı diplomatiğinin ortaya koyduğu sorunlar tükenecek gibi değildir. Bu bakımdan düzenlenecek yeni seminerler ve yapılacak yayınlar sorunun çözümüne önemli bir katkıda bulunacaktır.

Zeki Arıkan

Suraiya FAROQHI, *Men of modest substance : House owners and house property in seventeenth century Ankara and Kayseri*, Cambridge University Press 1987, XXI + 268 s.; 57 tablo; 31 şekil, harita ve fotoğraf.

Osmanlı sosyal tarihi üzerinde yaptığı çalışmalar ile tanınan S. Faroqhi'nin, 1984'de yayımladığı ve esasını doçentlik tezinin teşkil ettiği *Towns and townsmen of Ottoman Anatolia : Trade, Crafts and Food production in an Urban setting, 1520-1650*, adlı geniş bir perspektif çerçevesinde ele aldığı Osmanlı şehirleri hakkındaki kitabından daha farklı bir yaklaşımla yazdığı bir başka ilginç eseri. Faroqhi, bir makale hacmine sığabilecek ölçüdeki bir konuyu, kıvrak ve verimli kalemıyla bir kitap haline getirme başarısını gösterdiği bu eserinde, gayesini üç basit soruyla şekil-

6 Krş. S. Faroqhi, *Men of modest substance. House owners and house property in the seventeenth century Ankara and Kayseri*, Cambridge University Press, 1987.

lendirmiş : Anadolu şehirleri XVII. yüzyılda nasıl bir fonksiyona sahipti, ne tür binaları ihtiva ediyordu ve bunlar nasıl kullanılıyordu? Bu suallerin cevaplarını ararken de, tarihçilerin yaptıkları çalışmaların gerçek hayattaki faydası hususunda hassas olmaları gerektiğini öğütleyerek, restorasyon uzmanları ve şehir planlamacılarına bir tarihçi olarak ne gibi bir katkı sağlayabileceği fikrinden yola çıkıp bu konuda «tecrübesizliğin verdiği bir iyimserlikle» mevzuu ele aldığını belirtiyor. Gerçekten kitabında, aslında çok daha geniş bir sahaya teşmil ihtiyacı hissetiren bir konuyu, XVII. yüzyıl Ankara ve Kayseri'si örneklerinde izaha çalışıyor ve bu iki Orta Anadolu şehrinin evlerini, fiziki özelliklerini, ev sahipleri ve bunların sosyal-iktisadî durumlarını inceliyor. Bunu yaparken de başlıca kaynağını bu iki şehre ait *Şer'iyye Sicilleri'*ne akseden kayıtlar teşkil ediyor. Ayrıca konu ile ilgili görüşlerini şekillendiren daha başka araştırmalardan, arşiv kaynaklarından ve mevzuu destekleyici makale ve kitaplardan istifade ettiği, zengin bibliyografyasından anlaşılıyor.

Eser, esas itibariyle bir giriş, beş bölüm ve bir sonuçtan oluşmakta olup ayrıca metin içinde konu ile ilgili hayli faydalı tablo ve şekiller yer almaktadır. Giriş kısmında Osmanlı evleri hakkında yapılan çalışmalar, asıl kaynaklar (*Şer'iyye Sicilleri*) konu ediliyor; daha sonra geniş ölçüde ele alınacak mevzulara kısaca temasla hedef çiziliyor : Ankara ve Kayseri'nin XVII. yüzyılda binaları, fiziki yapıları, mahalleleri, mülk sahipleri, bunların sosyal karakterleri, satış, intikal, veraset meseleleri ve muameleleri çerçevesinde, Osmanlı şehir cemiyetinin durumu, değişiminin tesbiti, dolayısıyla 1600'den sonraki üçyüz yıl boyunca gerileme sürecine girdiği zannedilen (?) Osmanlı şehirlerinin bu iki örnekte, gerilemeye nasıl karşı koyabildikleri hakkında mütalalarda bulunuluyor. Yazar, eserin ilk bölümünü Ankara ve Kayseri'nin genel durumuna ayırarak, bu şehirler hakkında yapılmış çalışmalardan geniş ölçüde istifade ediyor ve bunları esas alıyor. Bu iki şehrin nüfusu ve fiziki yapısına dair Ankara için Ö. Ergenç'in («XVII. Yüzyıl Başlarında Ankara'nın Yerleşim Durumu Üzerine Bazı Bilgiler», *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul 1980, I, 85-108) Kayseri için ise R. Jennings'in («Urban population in Anatolian in the Sixteenth century : A study of Kayseri, Karaman, Amas-

ya, Trabzon and Erzurum» *IJMES*, 1976, VII/1, 21-57; onun nüfus konusundaki verilerinin Trabzon örneğinde tenkidi için bk. H. Lowry, *Trabzon Şehrinin İslâmlaşma ve Türkleşmesi*, İstanbul 1981, s. 146-147, 158) verilerini esas almak suretiyle, Avrupa'daki benzerleriyle karşılaştırıyor (Ankara'yı, Saragosa, Catania veya Luca; 30.000'i aşkın nüfusu ile Kayseri'yi, Cordoba, Amsterdam, Utreht, Barcelona). Ayrıca, bu iki şehri iktisadî hayat, demografik seyir, halkının refah seviyeleri bakımlarından karşılaştırıyor, topografik özelliklerine de değiniyor. İkinci bölümden itibaren doğrudan konuya girerek iki şehrin evlerinin fizikî şekillerini, ev tiplerini, müştemilâtını, sicillere akseden kayıtların yardımıyla izaha girişiyor; tesbit edebildiği ev teriminolojisini sıralıyor (Burada zikri geçmeyenler için ayrıca bk. M. İpşirli, «Arşiv Belgelerine Göre İstanbul Vakıf Evleri : Müştemilat, Tamir, Kira, Satış», *Tarih Boyunca İstanbul Semineri*, İstanbul 1989, s. 185). Ev müştemilâtı hakkında bilgi verirken evlerin bir de iktisadî fonksiyonuna temas ediyor ve özellikle Ankara'da bazılarının bir âile imâlâthanesi şeklinde faaliyet gösterdiğini belirtiyor. Üçüncü ve dördüncü bölümler ise, evlerin değeri, fiyatı, satışı meselelerine, ev sahiplerinin durumlarına ayrılmış olup fiyatların genellikle evin büyüklüğü ve müştemilâtına veya şehrin muteber bir yerinde bulunmasına göre arttığı; «askerî» denilen vergi muafiyetine sahip gurupların ve idareci zümrenin en kıymetli evlerde yaşadıkları ve bundan da onların şehrin zengin kesimi arasında yer aldıklarının anlaşıldığı ve gayri müslim unsurların umumiyetle yüksek fiyatlarla ev satın almaları veya satmalarının, onların ekonomik yönden müsait durumda bulduklarını gösterdiği üzerinde duruluyor. Bunlardan başka iki önemli tesbit daha yapılıyor : İki şehirdeki gayri müslim unsurların -Ortaçağlar Avrupası gibi- «getto» lar oluşturmadığı ve şehrin zengin ve fakir kesiminin aynı mahallede yanyana buldukları. Ancak ilk tesbit, müslim ve gayri müslim mahallelerinin birçok şehirde ayrı ayrı olması, hatta bu hususta vaki olan itirazların zaman zaman devlet merkezine kadar aksetmesi (bk. F.M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 48, 60, 64), dolayısıyla istisnâî örnekleri düşündürmektedir. Ayrıca ev satışında alınan vergiler dolayısıyla alışveriş bedelinin çoğu kez düşük gösterildiği, ancak vakıf evlerin satışında daha gerçekçi rakamların kaydedildiği de belirtilmeli-

dir (M. İpşirli, «Aynı makale» s. 191). Beşinci bölüm ise mülk sahiplerinin karşı karşıya kaldıkları zorluklar, ev davaları, verâset problemleri, kadın ve erkek davacılar, müslim ve gayri müslim davacılar, bunların serbestçe mahkemeye başvurabildikleri, askerî sınıfın davalardaki rolleri, satış problemleri konu edilerek, ev kıymeti münakaşalarına yer veriliyor, «şufa» hakkından söz ediliyor, vakıf evlere temas olunuyor. Sonuç bölümünde de ev, ev sahipleri ve satış meselelerinin Osmanlı şehir cemiyetinin durumunu aydınlatacak çok önemli ölçüler olduğu belirtilerek, şehrin refah seviyesinin ve kademeleşmesinin, her iki şehirde de çok değerli evlerin bulunmasından çıkarılabileceği; dolayısıyla bu ölçü çerçevesinde Ankara ve Kayseri'de oldukça zengin şahısların yaşadığının tesbit edilebildiği, bu sivil şehirlilerin, ziraat ve buna dayalı ticaret ve iltizam sistemi sayesinde zenginleştikleri; Ankara'da tekstil sanayi, Kayseri'de ise dericilik ile uğraşan esnafın diğer iş kollarına göre daha zengin oldukları gibi değerlendirmeler yapılıyor.

Her bölümü müstakil bir makale gibi ele alınıp ayrıca birer de sonuç ihtiva eden ve nihayet genel bir sonuç ile tamamlanan bu kitabın şekil açısından okuyucuyu yoran bir yanına da temas etmeliyiz. Bu da son zamanlarda yaygın olarak benimsenen, dipnotlarının en sona toplu olarak bölüm esasına göre konulmasıdır. Teknik bakımdan halledilmeyecek bir husus gibi gözükmeyen bu durum, ilmî bir eser için zaaf özelliği taşımakta ve istifade edeni zora koşmakta, konsantrasyonu bozmaktadır. Ayrıca, bibliyografya kısmında istifade edilen *Mühimme Defterleri'nin*, Başbakanlık Arşivi'nde değil de sanki Ankara Tapu Kadastro Arşivi'nde imiş gibi onun hemen altında kaydedilmesi, herhalde bir karışıklık mahsulü olsa gerektir. Bu ufak tefek zaafllara rağmen, münderecatından da anlaşılacağı üzere, S. Faroqhi, dar bir konuyu kendisine has üslubüyle süsleyerek geniş bir bakış açısından yorumlamış ve Osmanlı sosyal tarihi için önemli bir katkıyı daha gerçekleştirmiştir.

Feridun M. Emecen